

Inhoud

Jordanië

- ▶ Verdwaal in de antieke stad Petra, uitgehouwen in de bergen, en stel je de eeuwenoude karavanen van de Nabateeërs voor
- ▶ Verken de Wadi Rumwoestijn en ontcijfer de verhalen in de rotstekeningen
- ▶ Dobber in de Dode Zee en kom tot rust in de natuur van het Dana Biosphere Reserve
- ▶ Waan je een vorst in een van de noordelijke woestijnkastelen of een strijder in de zuidelijke kruisvaardersburchten
- ▶ Stijg op naar de goden in de tempels boven het forum van de Romeinse stad Jerash
- ▶ Schud het Jordaanse reisstof af in de zee van Aqaba en duik naar de diepten vol kleurige koralen en vissen

- 7 Kaarten en plattegronden
- 11 Woord vooraf

1 13 Jordanië: een verdieping

- 14 Politiek en samenleving
- 16 Economie
- 20 Natuur
- 25 Bevolking
- 32 Kunst en cultuur
- 39 Eten en drinken

2 45 Geschiedenis

- 46 De vroegste tijd
- 49 Hellenistische en Romeinse periode
- 50 Christendom en islam
- 52 Kruistochten
- 54 Oorlog en opstand
- 57 Een zelfstandig koninkrijk

3 65 Amman en omgeving

- 66 Downtown Amman
- 83 Jbel Amman
- 85 Jbel al-Hussein en omgeving
- 87 Abdoun
- 90 Qasr al-Abd en omgeving
- 93 Tips en Adressen

4 99 Ten zuidoosten van Amman: oostelijke steppe

- 100 Van Zarqa naar Azraq
- 103 Azraq en omgeving
- 108 Van Azraq naar Amman
- 113 Umm aj-Jimal
- 117 Tips en Adressen

5 119 Ten noorden van Amman

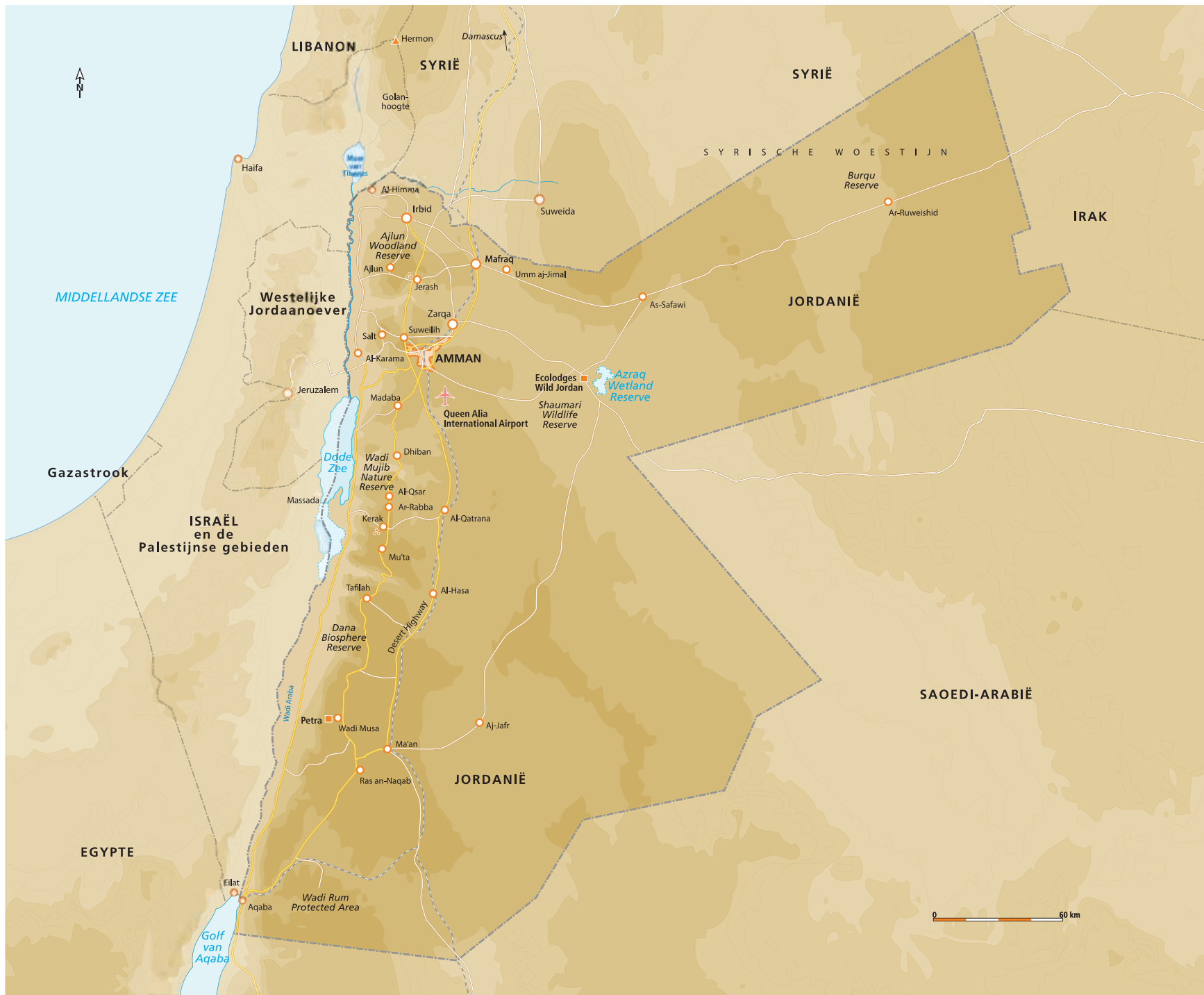
- 120 Jerash
- 132 Ajlun en Irbid
- 138 Umm Qais, opgraving van Gadara
- 144 Kuuroord Al-Himma
- 146 Jordaanvallei
- 151 Salt
- 156 Tips en Adressen

6 159 West-Jordanië: langs de Dode Zee

- 161 Betanië
- 166 Dode Zee
- 170 Zara Mountain Range
- 180 Tips en Adressen

7 183 Midden-Jordanië: tussen Amman en Petra

- 184 Over de King's Highway
- 185 Mozaïekenstad Madaba
- 192 De berg Nebo
- 197 Tussen Madaba en Kerak
- 201 Van Kerak naar Petra
- 210 Tips en Adressen

De zeehaven van Aqaba wordt verplaatst om ruimte te maken voor resorts. Aparte wegen voor het vrachtverkeer zorgen voor ontlasting van het centrum van de stad.

ECONOMIE

Nadat koning Abdullah in 1999 een liberale economische politiek invoerde, beleeft het land een economische *boom* met een groei van 7% per jaar, waarbij slogans als ‘zakencentrum van de Levant’ en ‘het nieuwe Beirut’ niet worden geschuwd. Maar de inflatie zorgde ervoor dat de salarissen geen pas hielden met de op vrijwel alle fronten stijgende prijzen en de bevolking zag ook de subsidies op eerste levensbehoeften, zoals brood, langzaam maar zeker verdwijnen en de belasting op andere producten verhoogd worden. De torenhoge staatsschuld laat nauwelijks ruimte voor uitgaven in de publieke sector. Voor de gemiddelde Jordaniër is het leven na de coronapandemie nog altijd geen vetpot, integendeel. Zeker 21% leeft onder de armoedegrens. De overheid weet maar al te goed wat de problemen voor de toekomst zijn: tekort aan water, te grote afhankelijkheid van energie door olieleverantie uit het buitenland, de politieke onrust in de regio én onvrede van de bevolking in eigen land.

Pijlers

Naast het toerisme, dat normaliter, buiten de coronapandemie om, ruim 10% van het geld in het laatje brengt, zijn belangrijke ‘geldmakers’ in Jordanië (dat niet alleen geen olie heeft, maar ook nauwelijks andere grondstof-

De gemiddelde plattelander heeft het niet breed. Met het toenemende gebrek aan water drogen bestaansbronnen zoals de geitenhouderij letterlijk op.

fen) de export van fosfaten en vooral de transport- en dienstensector. Het land kent een hoog onderwijsniveau (zie verder) en met de ineenstorting van landen als Irak en Libanon in de afgelopen jaren is Jordanië steeds meer uitgegroeid tot het centrum van de regio, waar zaken worden gedaan en regionale hoofdkantoren worden gevestigd. Aqaba bijvoorbeeld, de enige zeehaven van Jordanië, heeft ambitieuze plannen die het goed doen bij zakenpartners. De stad is een ‘speciale economische zone’, dus belastingvrij, zodat de haven van Aqaba langzaam maar zeker een van de aandrijfkraften van de Jordaanse economie aan het worden is. Helaas is er wel sprake van een *braindrain* van jonge Jordaniërs (zie p. 30). Het geldt dat ze vanuit het buitenland naar Jordanië sturen is wel een pijler waar de economie ook op drijft.

Minpunten

De stroom mensen richting buitenland wordt mede veroorzaakt door een hoge werkloosheid. Die bedroeg eind 2021 officieel 23% van de beroepsbevolking (versus 19% pre-corona, eind 2019). De jeugdwerkloosheid is zo mogelijk nog alarmerender. Eind 2021 lag die op meer dan 50%, voor vrouwen nog hoger. De Jordaanse middenklasse kromp hierdoor ook. In de loop van 2022 begon het toerisme wel weer aan te trekken, maar meer investeringen in

Pelgrimsmozaïek in Madaba met als middelpunt de heilige stad Jeruzalem. Het mozaïek hielp onderzoekers de mogelijke doopplaats van Jezus te traceren.

Kerak is het best bewaarde kruisvaarderskasteel van Jordanië. Het was hier dat de legendarische strijders Richard van Leeuwenhart en Saladin elkaar troffen.

KRUISTOCHTEN

Het Byzantijnse Rijk werd door de ontwikkelingen aan zijn zuid- en oostgrens in een steeds benardere positie gebracht. Al herhaalde malen had de keizer het Westen om hulp troepen gevraagd. Toen pelgrims uit het Heilige Land terugkwamen met gruwelverhalen over het ontoren van het Heilige Graf van Christus, was de tijd voor handelen gekomen. Paus Urbanus II riep in 1095 tijdens het Concilie van Clermont-Ferrand alle gelovigen op ter kruistocht te trekken om de heilige plaatsen in het oosten te bevrijden. Natuurlijk speelden ook politieke en economische overwegingen een rol. Het bezit van het huidige Syrië, Libanon en Jordanië was voor de handel van groot belang en de onhandelbare feodale vorsten in het Westen konden beter oorlog voeren tegen heidenen dan tegen elkaar of tegen de kerk van Rome.

Oultrejourdain

De eerste kruistocht leidde in 1099 tot de inname van Jeruzalem. De stad werd geplunderd en de bewoners werden afgeslacht. Boudewijn, broer van Godfried van Bouillon, werd tot koning gekroond. Het duurde niet lang of de hele kuststrook was in Frankische handen. Oultrejourdain, zoals het gebied

ten oosten van de Jordaan zo mooi door de kruisvaarders werd genoemd, was kwetsbaar en moest zo goed en zo kwaad als het ging beschermd worden tegen aanvallen uit het oosten. Boudewijn I stak herhaaldelijk de Jordaan over om versterkingen te bouwen. De kastelen zijn nog allemaal in meer of minder goede staat te zien: Île de Graye bij Aqaba (zie p. 267), Wueira en de burcht op Al-Habis in Petra, Montreal (Shobak, zie p. 208), en *last but not least* Kerak (zie p. 203).

Het was echter duidelijk dat de kruisvaarders hun succes alleen te danken hadden aan de onderlinge verdeeldheid van de moslims.

Saladin de edelmoedige

De man die aan die verdeeldheid een eind zou maken, heette Salah ad-Din (Saladin), 'Waarheid van het Geloof', een Koerdische generaal die in Egypte het Fatimidenkalifaat afschafte en in 1174 de dynastie der Ajoebiden stichtte. In minder dan tien jaar wist hij het grootste rijk te creëren dat er sinds eeuwen in het Midden-Oosten was geweest. Hij bracht ten slotte de macht van de Franken aan het wankelen door ze in de Slag bij Hattin in 1187 verpletterend te verslaan. Ondanks een nog honderd jaar durende strijd zou die macht nooit meer toenemen. In hetzelfde jaar veroverde Saladin Jeruzalem. Dit was aanleiding voor de derde kruistocht, geleid door onder

Amman en omgeving

Amman zet de toon voor Jordanië. De inwoners van de Hasjemitische hoofdstad zijn niet voor niets zo fier. De stad is een schoolvoorbeeld van wat Jordanië ondanks moeilijke omstandigheden in korte tijd heeft weten te bewerkstelligen. Wijlen koning Hussein was een van de vele Jordaniërs die zich Amman nog als dorp herinneren; iedereen kende iedereen in de eigen hara (wijk). Inmiddels woont ruim een derde van de Jordaanse bevolking in de stad. Van een kleine onbeduidende plaats groeide Amman in nog geen vijftig jaar uit tot een hectische en multiculturele metropool waarin iedereen die een beetje meetelt graag gezien wil worden. Natuurlijk vooral in de nieuwe en dure woonwijken in West- en Noord-Amman, waar villa's en bomen elegante avenues flankeren, maar in toenemende mate ook in Oost-Amman. Downtown (al-balad in het Arabisch) Amman, zoals het oostelijke stadsdeel ook wordt genoemd, was lange tijd synoniem voor low class, arm en volks. Maar de vermeende tegenstelling tussen modern en traditioneel die de stadsdelen scheidde, is inmiddels aardig afgebrokkeld. Voor rijken, intellectuelen en kunstenaars is wonen, werken en relaxen in dit gerestylede deel van de stad nu zelfs weer hot. En terecht, want het is Oost-Amman dat de belangrijke bezienswaardigheden en mooie oude wijken herbergt. Gelegen in het heuvelachtige gebied tussen de vruchtbare Jordaanvallei en de woestijn, is Amman voor de meeste toeristen helaas niet veel meer dan een uitvalsbasis voor de verdere verkenning van het land. Dat Amman al in 2002 de Arab Cultural Capital was, bewijst dat de stad echt beter verdient.

< Rond de Al-Husseini-moskee liggen winkels en marktjes waar het dagelijks gezellig druk is.

DOWNTOWN AMMAN

Downtown Amman was altijd het kloppende hart van de stad. Wie zich tegenwoordig een weg baant tussen het drukke verkeer op de Al-Malek Feisal Street en de Hashemi (Malek Abdullah) Street, kan zich met enige verbeeldingskracht voorstellen dat precies op de plek van de huidige Al-Husseini-moskee de twee hoofdstraten van het oude Philadelphia elkaar kruisten. Het gebied rondom vormde Philadelphia's antieke centrum, waarvan het Romeinse theater en de Citadel erboven nog resten.

Heuvels en circles

Het is niet gemakkelijk om je in het alsmaar uitdijende Amman te oriënteren. Gelukkig zijn er enkele herkenningspunten die de verwarring wat minder groot maken.

De stad heeft zich verspreid over verscheidene *jbels* (heuvels); elke heuvel geeft zijn naam aan een wijk. Ammans legendarisch aandoende ontstaansgeschiedenis verhaalt over zeven heuvels, maar dat zijn er inmiddels al veel meer. Het golvende silhouet van de heuvelzee verlevendigt de monotonie van witte betonnen huizenblokken. Ook zijn hier en daar groene plekken uitgespaard waar minaretten tussendoor steken.

Het centrum is de downtown area in Oost-Amman, in de vallei tussen vier van de oorspronkelijke zeven heuvels, de vierkante kilometer die aan het begin van de 20ste eeuw heel Amman vormde. De citadel ligt hoog boven het centrum op Jbel al-Qala'a. De steile heuvel in het zuiden is de Jbel al-Ashrafiyeh met daarop de zwart-wit gestreepte Abu Darwish-moskee. Ten noordwesten van de citadel ligt de Jbel al-Hussein. Het eerste dat hier opvalt, is de glanzende helderblauwe koepel en de twee minaretten van de King Abdullah-moskee.

Jbel Amman in het westen is een voorname heuvel met verschillende luxe hotels, ambassades en consulaten, enkele ministeries (onder andere van toerisme) en banken. Herkenbaar is Jbel Amman aan de hoge, ovale, witte toren met verlichting van het Royal Hotel op de Third Circle.

Het verkeer wordt vanuit het centrum naar dit stadsdeel geleid via verschillende rotondes (*circles*), die op de grote as van oost naar west liggen. Net als de heuvels helpen ze om grip op de stad te krijgen, maar het blijft een uitdaging de acht circles als zodanig te herkennen. Na de Third Circle zijn het eerder drukke fly-overs dan rotondes, bruggen en viaducten die voller staan met stoplichten en vlaggenmasten dan met adequate bewegwijzering.

Extra complicerende factor is dat de circles in de volksmond wel genummerd zijn, maar op stadskarten reguliere namen hebben. Zo heet de Third Circle in de wijk Shmeisani plots Al-Malek Talal Square. Meer in het algemeen roepen officiële straatadressen vaak geen herkenning op bij de inwoners van Amman (post wordt bezorgd in postbussen in het wijkpostkantoor)

De zuidelijke heuvel Jbel Ashrafiyeh is herkenbaar aan de zwart-wit gestreepte Abu Darwish-moskee. De heuvels van Amman ogen het fraaist bij een ondergaande zon.

en alleen de grote straatnamen zijn algemeen bekend. Men beperkt zich doorgaans tot het aanduiden van een gebied of wijk en het noemen van een bekend gebouw (hotel, supermarkt of ministerie). Van daaruit is het verder zoeken. Dat werkt beter dan je zou denken.

Hoe dan ook: wie voorbij Jbel Amman in West-Amman weet te geraken, komt direct in de chique woonwijk Abdoun. Vanaf de Fourth Circle is via de moderne Abdoun Bridge Abdoun Circle te bereiken, vol trendy cafés en restaurants. Verderop aan de Sixth Circle vormen de twee enorme Jordan Gate Towers (feitelijk een bouwproject in het slop) een blikvanger. Veel verder naar het zuidwesten ligt Wadi es-Seer, een van de buitenste stadsdelen van Amman – vroeger simpelweg dorpen in de nabije omgeving.

Om de wegenjungle van Amman te veroveren is een routeplanner het meest ideaal. Jordaniërs de weg vragen kan ook altijd. Ze zijn zeker bereid te helpen.

Van Rabbath-Ammon tot Amman

Het gebied van het huidige Amman is een van de oudste bewoonde plekken ter wereld. Al sinds de nieuwe steentijd (het zevende millennium v.Chr.) vestigde de mens zich er graag. Een van de grootste neolithische nederzettingen van het Midden-Oosten werd hier gevonden, maar echt bloeien ging

Aanzicht van Salt, dat vanwege zijn kenmerkende Nabulsi-architectuur sinds 2021 tot het Werelderfgoed van UNESCO behoort.

Osmaans bestuurscentrum

Gelegen tussen de Jordaanvallei en de oostelijke woestijn was Salt steeds al een voorname handelslink geweest voor de regionale heersers die er onder Romeinen, Byzantijnen en Mamelukken zaten. Maar onder de Osmaanse Turken begon de bloei pas goed. Salt werd de belangrijkste stad van Transjordanië en het bestuurscentrum van de provincie Balqa. Daarbij moedigden de Turken aan het einde van de 19de, begin van de 20ste eeuw ook de vestiging van ingezetenen van andere delen van het Osmaanse Rijk aan. Met de toenemende status van Salt nam het aantal handelaren fors toe. Met hun nieuw vergaarde rijkdom bouwden ze er ook graag mooie huizen. De grote groep kooplieden uit Nablus zetten daarvoor hun eigen hooggekwalificeerde architecten en bouwvakkers in. De koopmanswoningen in Salt van honingkleurige lokale kalksteen zijn sindsdien vermaard om hun eigen Nabulsi stijl, feitelijk een mix van lokale Osmaanse en Europese stijlen. Typerend zijn de koepeldaken, binnenplaatsen en hoge boogramen. Dezelfde stijlkenmerken zijn ook in kerken herkenbaar.

Abu Jaber House (Historisch Museum)

Het meest verfijnde voorbeeld van een 19de-eeuwse Nabulsikoopmanswoning in de regio is waarschijnlijk Abu Jaber's huis, gebouwd tussen 1892 en

Zowel christenen als moslims komen op pelgrimage naar de grot in de Sint-Joriskerk in Salt waar Sint-Joris (Al-Khadir) verschenen zou zijn.

1906, met fresco's van Italiaanse kunstenaars op de plafonds. Het huis is sinds 2010 een modern museum waar het eindeloos dwalen is door de magnifiek gerestaureerde woonvertrekken vol informatie over het vroegere rijke leven in Salt. Een opvallend museumstuk is de traditionele reuzinnenjurk van vele meters die vrouwen alleen door veel plooiën konden dragen. Helaas is het museum onregelmatig open.

Gelukkig is Abu Jaber's huis ook het startpunt van de *Harmony Trail*. De wandeling voert langs alle markante Nabulsihuizen, kerken en moskeeën. De nadruk ligt op de gemeenschappelijke cultuur en tradities van moslims en christenen en de harmonie waarin ze hier samenleven.

> ABU JABER HOUSE, Prince Hasan Bin Talal Street, visitas-salt.com/en/Experinces/55

Al-Khadir Church (Sint-Joriskerk)

De Grieks-orthodoxe Al-Khadir-kerk boven aan Al-Khadir Street heeft een onopvallende metalen deur voor zijn binnenplaats. Toch is de kerk een belangrijk pelgrimsoord. Al-Khadir, de naam van de kerk, verwijst naar een islamitische profeet die in de volksbeleving vaak identiek is aan Sint-Joris (zie kader p. 134). In 1682 werd de kerk ter ere van Sint-Joris om een grot heen gebouwd. Volgens de lokale legende verscheen Sint-Joris in de droom

West-Jordanië: langs de Dode Zee

De Dode Zee spreekt tot de verbeelding. Niet voor niets kwamen er al sinds de oudheid koningen, veroveraars, handelaren, profeten en pelgrims voorbij. Wie net als zij de tocht langs de superzilde watermassa maakt, ervaart een vlakte van dampig water die wat mysterieus aandoet. Het water is kalm maar niet doodstil, want kleine organismen overleven er nog en de recreërende mens laat zich er ook vaak zien. Iedereen vindt er zijn plek, van de gewone Jordaniër tot de allerrijksten, op het openbare strand of in luxe vijfsterrenresorts. Reinigen van het lichaam is het devies, maar de geest komt ook aan zijn trekken. Het hele gebied is verbonden met joodse, christelijke en islamitische verhalen uit de Torah, de Bijbel en de Koran. Spirituele bezinning is voor tal van toeristen het doel als ze Betanië bezoeken of naar de grot van Lot opklimmen. Maar ook voor niet-gelovigen zijn dit bijzondere historische plekken. Betanië staat sinds 2015 op de werelderfgoedlijst van UNESCO.

< Vanaf het Panorama Dead Sea Complex is het uitzicht over de Dode Zee, de West Bank en de Jordaanse Riftvallei subliem.

De doopplaats van Jezus waar vier torenachtige bouwsels het lage rivierwater in een kruisvorm dwingen.

DODE ZEE

Iedereen kent wel het plaatje van de toerist die halfzittend in het water dobbert, terwijl hij relaxed de krant leest en een cocktail op een drijvend dienblad bij de hand heeft. De realiteit wil dat je behoorlijk je best moet doen om zoiets na te bootsen. Zinken en verdrinken kun je heus ook in de Dode Zee. Maar de Dode Zee is niet alleen de gevangene van deze toeristische mythen. Hij zit letterlijk klem in de Jordaanse Riftvallei, onderdeel van de Great Rift – een breuklijn – die tot in Afrika doorloopt. De Dode Zee is de afsluiting van het Jordaanandal, maar heeft geen uitgang. De diepte varieert van maximaal 430 m in het noordelijke en grootste deel tot gemiddeld nauwelijks 4 m in de zuidelijke baai. Met een breedte van zo'n 14 km en een lengte van 80 km lijkt de Dode Zee nog redelijk kolossaal. De getallen zijn evenwel aan verandering onderhevig omdat de waterspiegel alarmerend snel – wel een meter per jaar – zakt. Dit komt vooral door het aftappen van Jordaanwater voor de industrie, de landbouw en huishoudelijk gebruik in Israël en Jordanië, niet door de grote verdamping. Zo zal ook het officiële getal van de ligging – 408 m onder de zeespiegel, het laagste punt op aarde – nog wel hoger worden. De meest pessimistische wetenschappers voorspellen dat de zee in 2050 opgedroogd zal zijn. Niemand wil evenwel dat de Dode Zee echt doodgaat. Duizenden zinkgaten en het dalende grondwaterpeil vormen al een bedreiging voor het ecosysteem en dieren als de Nubische ibex, de gestreepte hyena en de moabmus. Daarom wordt nu gewerkt aan een 180 km lange pijplijn dat water vanuit de Rode Zee moet aanvoeren.

De uitgedroogde oevers van de Dode Zee vormen een alarmerend signaal. Pessimistische wetenschappers stellen dat de zee in 2050 verdwenen zal zijn.

Het indikken van het water heeft inmiddels een zoutgehalte van meer dan 30% opgeleverd. Daarmee is de Dode Zee negen keer zouter dan de Middellandse Zee. Vanzelfsprekend overleeft er geen vis of waterplant onder deze omstandigheden. Toch is de Dode Zee niet helemaal dood. Op de plek waar het Jordaanwater in de zee vloeit, kunnen nog net wat micro-organismen overleven.

Al eeuwenlang heeft de mens profijt van de bijzondere substantie die de Dode Zee is. In de tijd van de farao's haalden de bedoeïenen er al teer weg, die werd gebruikt bij het mummificeren van Egyptische doden en het waterdicht maken van schepen. Aan de zuidkant van de Dode Zee wordt het mineraalhoudende water nog altijd in grote bekkens verdampt. Het kaliumhoudende zout dat zo overblijft wordt verderop bij Safi verwerkt. Jordanië is de grootste kaliumleverancier ter wereld met rond de 20 miljoen ton per jaar. De mineralen- en kleiprodukten uit de Dode Zee zijn daarbij beroemd om hun helende werking. Ter plekke worden ze gebruikt in de spa's (zie kader p. 174), verder worden ze in binnen- en buitenland grif verkocht.

Dead Sea Highway

Minder dan een uur rijden vanaf Amman begint de Dead Sea Highway, een uitstekende autoweg die eenmaal voorbij de oevers van het meer tot aan Aqaba voert.

Aan de Jordaanse kant van de Dode Zee ligt het Moabitische gebergte, met onder andere de berg Nebo, aan de andere kant liggen de bergen van Judea.

Op de vloer van de Sint-Joriskerk ligt het 6de-eeuwse Pelgrimsmozaïek. Buiten de kerk staan panelen met informatie over de kaart. Zo begrijp je beter wat je ziet.

Oudst bekende landkaart van Palestina

Vlakbij is de **Sint-Joriskerk (Church of St. George)** met op de vloer de trekpleister van Madaba: het **Pelgrimsmozaïek**, uniek omdat de oudste landkaart van Palestina erop staat. De kerk dateert uit de vorige eeuw, maar staat boven op een oude Byzantijnse kerk, waar het mozaïek toe behoorde. Het werd ontdekt toen de nieuwe kerk in 1896 een plavuizenvloer kreeg. Het mozaïek werd in 1965 gerestaureerd door technici van het museum in Trier en meet 6 bij 15,5 m. De voorstelling werd in de tweede helft van de 6de eeuw n.Chr. gemaakt op basis van een plaatsnamenlexicon van bisschop Eusebius van Caesarea uit de 4de eeuw.

Het mozaïek stelt een **wegenkaart** voor van het **Heilige Land**, van Tyrus en Sidon in het noorden tot de Nijldelta in het zuiden, van de Middellandse Zee in het westen tot de woestijn van Transjordanië in het oosten. Een groot stuk van het

mozaïek is verdwenen, maar er is nog veel te herkennen.

Middelpunt is de heilige stad Jeruzalem, weergegeven in vogelperspectief met muren en poorten, colonnadastraat en Heilige Grafkerk. Verder zie je onder meer de Dode Zee, waar de vissen rechtsomkeert maken, de Jordaan met bruggen en een veerbootje, Jericho omgeven door palmen, het kasteel Kerak (Characmoba), de Nijl en nog veel meer. Alle plaatsen zijn voorzien van Griekse namen. De kleurige topografische details, zoals bomen, bergen, huizen en dieren, zijn een lust voor het oog.

Ga eerst het gebouw rechts van de ingang binnen. Hier is de kaartverkoop, en groepen krijgen achterin explicatie van hun gids met behulp van een grote afbeelding van het mozaïek en een aanwijzstok. Op die manier verloopt de doorstroming van al die mensen in de kerk beter, sneller en rustiger. Tip: woon de bijzondere Grieks-orthodoxe mis bij, zo. ochtend 8–10 uur.

> CHURCH OF ST. GEORGE, universes.art

Souvenirwinkel in het centrum van Madaba. Overdag is het hier druk, maar tegen de avond, met het vertrek van de dagjesmensen, heerlijk rustig.

Centrum van Madaba

Het centrum van Madaba heeft een paar drukke winkelstraten met een gezellige sfeer en een keur aan restaurants. De lokale handwerkslieden zijn trots op hun producten, die natuurlijk allereerst bestaan uit moderne kopieën van de mozaïeken en de voorstellingen daarvan op ander materiaal. De kunst van het mozaïeken maken is hier eeuwenoud en de resultaten reiken van kleurige souvenirs tot het echte werk, dat wil zeggen restauratie van antieke mozaïekvloeren. Verder zijn er winkels met handgeweven kleden (*kilims*) in de traditie van de Bani Hamida-stam, keramiek, beschilderde struisvogeleieren, borduurwerk, sieraden en nog veel meer.

In Hussein bin Ali Street vind je het **Archeologisch Park**. Hier is een stuk van de Romeinse decumanus bewaard, met verschillende overblijfselen aan weerskanten van de straat.

Onder aan de trap links zijn enkele **mozaïeken** opgesteld uit Madaba en omgeving. Het mozaïek uit het paleis van Herodes in Machaerus uit de 1ste eeuw v.Chr. is het oudste van Jordanië. Onder een afdak liggen de resten van drie gebouwen waar je met behulp van trappen doorheen wandelt om de mozaïekvloeren te bewonderen. De **Hippolytushal** uit het begin van de 6de eeuw heeft de mooiste vloer. Het middenstuk heeft de afbeelding van Afrodite die, naast Adonis gezeten, Eros met haar slipper een pak slaag

Het Schathuis van de Farao of de Treasury: de naam van Petra's beroemdste monument is bedriegelijk. Van schatten of farao's is hier geen sprake, wél van een van de rijkst versierde grafgevels van Petra.

ook herhaaldelijk beschoten om hem open te breken. De kogelgaten zijn nog duidelijk te zien.

In de zijnissen beneden staan de Dioscuren Castor en Pollux met hun paarden afgebeeld, boven zijn dansende vrouwenfiguren te zien. De godin in het midden is niet meer te herkennen, maar stelt wellicht Isis voor. De decoratie doet het meest aan de hellenistische kunst uit Alexandrië denken, de datering van het gebouw zweeft tussen de 1ste eeuw v.Chr. en de 2de eeuw n.Chr. De gaten in de rotswand naast de gevel zijn sporen van de bouwsteigers.

Een trap voert naar de vestibule waar twee mooi versierde portalen naar twee kale zijkamers leiden. Het middenportaal geeft toegang tot de hoofdruimte waar zich drie nissen in bevinden die ooit sarcophagen en misschien beelden bevatten. Opgravingen hebben een souterrain onder de grafkamer blootgelegd. Helaas kun je het Schathuis niet meer in.

Laat je niet afschrikken door de drommen toeristen die hier op elkaar gepakt staan. Er zijn groepen die nooit verder komen dan het Schathuis en zich hier vermaken met de bedoeïenen, hun dromedarissen en souvenirs.

Theater

De weg die naar het centrum van de oude stad leidde, buigt na de Siq naar rechts. De kloof verwijdt zich nu. Recht tegenover de Khazne ligt een grote

zaal waarin waarschijnlijk rituelen plaatsvonden die met het Schathuisgraf te maken hadden.

De rotswanden zijn links en rechts bezaaid met uitgehakte **façades**, waarop de al eerder genoemde trapmotieven zichtbaar zijn. Een brug en traptreden leiden naar het graf van een zekere Unayshu, althans, afgaand op de grafinscriptie die er gevonden werd. Naarmate je het theater nadert, worden het er steeds meer. Er is als het ware sprake van complete grafstraten die in een boog om de halfronde toeschouwerterruimte heen liggen. Er wordt dan ook van de 'theaternecropool' gesproken.

Het **theater** werd gebouwd in de tijd van Aretas IV, omstreeks het begin van de christelijke jaartelling. Het kon plaats bieden aan ca. 8000 mensen. De zitbanken zijn in de rots uitgehouwen, zodat verschillende graven moesten sneuvelen. De fundamenteën van het toneelgebouw liggen direct langs de hoofdweg.

HIGH PLACE EN FARASADAL

Voordat je je tocht over de colonnadestraat voortzet, kun je klimmen naar de High Place of Sacrifice en via een zijdal weer afdalen naar het centrum. Doe het bij voorkeur niet midden op de dag, want er is weinig schaduw. De wandeling duurt inclusief de afdaling door het Farasadal 2 tot 2,5 uur.

Hooggelegen cultusplaats

Ongeveer 100 m voor het theater, aan de linkerhand, voert een smalle stenen trap de bergen in naar de cultusplaats op de top van de Zibb Attuf, de High Place. Het is een flinke klim en je moet goed ter been zijn. De treden leiden eerst door een nauwe kloof en maken dan een scherpe bocht naar rechts. Als je de laatste treden opkomt zie je, nog voor het eerste plateau, links de eerste van twee **obelisken** van 6 m hoog. Het is gemakkelijk vast te stellen hoe hoog eens de rotswand was, want de obelisken zijn blijven staan toen alle steen rondom was weggeslagen. Het zijn waarschijnlijk grafmonumenten voor twee dode koningen of priesters. Rechts zie je resten van muren die ooit het poortgebouw (de **propyleeën**) voor de altaarplaats vormden. Door het poortgebouw heen, buigt de trap naar links en houdt op bij de rotswand. Die wand moet je over klauteren, pas dan wordt je geduld beloond. Je staat nu op het plateau van de grote **offerplaats**. Hier ligt eerst links een waterbekken, dan volgt de eigenlijke offerplaats met altaren en een ronde offertafel met een geul voor het bloed van de offerdieren. Het **uitzicht** over de ruïnestad en de wadi loont de moeite.

Wadi el-Farasa

Van de High Place voert een andere weg, ook met traptreden, omlaag naar de Wadi el-Farasa. Laat de obelisken links liggen en het terras van het

Zuid-Jordanië: tussen woestijn en zee

Voor wie ooit de film Lawrence of Arabia heeft gezien, is het beeld van Wadi Rum bijna vertrouwd. Eindeloos lijkt de tijd die T.E. Lawrence en zijn Arabische bondgenoten doorbrengen te midden van het allesverzengende hete zand, om ten slotte aan de weidse Golf van Aqaba te triomferen. Anders dan vroeger is de woestijn nu een oord waar het heel goed toeven is. 'Onze accommodatie kent wel duizend sterren' is de slogan van bedoeïenen die er tentovernachtingen aanbieden, slim verwijzend naar de sublieme woestijnhemel. Aqaba blijft als laatste stopplaats onverminderd populair. Veel toeristen eindigen er hun reis met een strandverblijf, snorkelen en duikavontuur. Nabij de luxe hotelresorts liggen de opgegraven restanten van oude steden en het fort van Aqaba. En er komen gewone Jordaniërs in boten met glazen bodem voorbij.

< Wadi Rum, een adembenemend landschap waarin de mens zich soms wat klein voelt. Toch vormde de rotsen en zandpartijen het decor van vele historische gebeurtenissen én films.

Desert Police in traditioneel uniform. Kenmerkend is de *hadab*, de handgemaakte kwastjesrand langs de rood-witte hoofddoek, een belangrijk nationaal symbool.

bezoekerscentrum van Rum is daarom vast niet toevallig wijselijk naast de pilaren opgetrokken.

Desert Police Corps

Net als Lawrence of Arabia roepen ook de talrijke afbeeldingen van de krijgshaftige woestijnpolitie romantische gevoelens op. De *Desert Patrol* placht, gezeten op dromedarissen, gekleed in lange kaki tunieken en rood-witte bedoeïenenhoofddoeken, en behangen met revolvers, patronen en dolken, de orde in het woestijngebied te bewaken. Ze doet dat nog steeds, al worden de rijdieren en rokken alleen nog voor speciale gelegenheden tevoorschijn gehaald. Jeeps en uniformen bepalen nu het dagelijkse beeld van het Desert Police Corps, dat hoofdkwartier houdt in het kleine stenen Beau Geste-fort (ca. 1930) midden in Rum. Grappig is wel dat wie belangstellend een praatje met de politiemannen aanknoopt al snel een kopje thee aangeboden krijgt. Soms zelfs gevolgd door een verkleedpartij en een modeshow van de trotse mannen in hun oude dracht. Waarvan op bevel van de korpschef natuurlijk foto's moeten worden genomen.

De Aqaba Special Economic Zone Authority (ASEZA), die ook Wadi Rum beheert, is er bezig de zware milieudruk op het gebied te reguleren. *Conser-*

gedeeltelijk in Wadi Rum speelt, is de Lawrence-cultus gegroeid. Des te opvallender is het dat het lokale informatiemateriaal juist heel kritisch is over Lawrence' rol. Het gangbare idee dat Lawrence zelf de rotsformatie naar zijn boek heeft vernoemd, wordt direct ontkracht, maar ernstiger blijken andere *overstatements*. Zo zou Lawrence helemaal niet door Wadi Rum zijn gekomen, maar simpelweg de nu moderne weg naar Aqaba hebben gevolgd. Andere bronnen die in Wadi Rum naar de legendarische man zijn vernoemd, hebben dus nooit zijn dorst geleest. En Lawrence' huis is feitelijk een Osmaanse ruïne. Uiteindelijk wordt in Wadi Rums pr-materiaal toch ruiterlijk erkend dat de naam Lawrence of Arabia het nodige heeft toegevoegd aan het verhaal en de magie van Wadi Rum. Het nieuwe

Iets buiten Diseh trainen Soedanezen dagelijks dromedarissen voor de traditionele kamelenraces van Diseh. Je kunt rustig een kijkje nemen langs de baan.

vation rangers, uiteraard leden van de lokale bedoeïenengemeenschappen, moeten erop toezien dat het verkeer op de aangewezen routes blijft, dat er verantwoord met afval wordt omgegaan en dat de illegale jacht snel tot het verleden behoort. Om maar een paar issues te noemen.

Nabatese tempel

Het is even turen langs de brede bergvoet van Jbel Rum, aan de oostzijde van de doorgaande weg in het dorp Rum, maar hij ligt er toch: de ruïne van een tempel. De tempel, met zijn cella, omgeven door een binnenplaats met kamers, dateert weliswaar uit de 1ste eeuw n.Chr., maar was eigenlijk een oudere tempel die door de Nabateeën is opgeknapt. Al lang voor de komst van de Nabateeën leefden er verschillende Arabische nomadenstammen in het gebied dat toen (Wadi) Iram werd genoemd. De Nabatese tempel in Rum was het oude religieuze domein van de Ad, die er de godin Allat vereerden. De Nabateeën bleken al snel actievere handelaren en betere monumentenbouwers dan de nomaden van Wadi Rum. Met de aanleg van watersystemen maakten ze van de woestijn een belangrijke ontmoetingsplaats voor karavanen die vanuit Arabië op weg waren naar Syrië en Palestina. Vanuit Petra beheersten ze zelf de karavaanroutes.

Het fort van Aqaba kent een lange geschiedenis als karavanserai voor pelgrims naar Mekka en als militaire vesting. Tegenwoordig maken toeristen een wandelingetje over de muren.

Ten zuiden van Aqaba, nabij de grens met Saoedi-Arabië, ligt nu een grote overslaghaven waar duizenden schepen per jaar binnenlopen. Hiervandaan wordt Jordaans fosfaat geëxporteerd. Dag en nacht rijden vracht- en tankwagens er af en aan. Ook door de steeds grotere commerciële betekenis van de haven en de uitbreiding van de industrie is Aqaba de laatste twee decennia enorm veranderd en gemoderniseerd. Door alle uitbreidingen is het kleine centrum steeds verder ingeklemd geraakt.

Zeeaquarium

Richting de haven ligt het **Marine Science Station**, een wetenschappelijk onderzoekscentrum op het gebied van de zee flora en -fauna. De stranden en het aangrenzende rif op het terrein zijn een officieel Marine Nature Reserve en alleen toegankelijk voor wetenschappers. Een klein zeeaquarium biedt ook het gewone publiek een indruk van het bontgeschakeerde leven onder de nabije zeespiegel. Talrijke vissoorten leven alleen hier. Het aquarium is een favoriet uitje onder Jordaanse en Saoedische families.

- ZEEAQUARIUM, Marine Science Station, bewegwijzerd vanaf de South Beach Highway Street

Aqaba Marine Park

Het Aqaba Marine Park (AMP) ligt op zo'n 12 km ten zuiden van Aqaba's centrum en strekt zich met zijn drie stranden 7 km langs de kust uit. Het

Het zeeaquarium biedt niet-duikers en niet-snorkelaars een inblikje in het onderwaterleven voor de kust. Het huisvest ook enkele karetschildpadden en een Nijlkrokodil.

centrale strand kent in het hoogseizoen de beste voorzieningen (bezoekerscentrum, restaurant, speeltuin, camping), het noordelijke deel is weer beter dan het zuidelijke, maar het laatste stuk is wel het rustigst. Overal houden de speciale rangers van het park scherp toezicht langs de kustlijn, want feitelijk is natuurbehoud het belangrijkste doel van het park. Overbevissing, industriële activiteiten, afval en voederen van vissen waren al problemen voor het unieke zeemilieu, maar werden nog nijpender toen het toerisme naar Aqaba explosief ging toenemen. De koraalriffen zijn daarbij het grootste zorgenkindje. Het bezoekerscentrum biedt volop informatie over verantwoorde activiteiten en excursies ter land en ter zee. Het merendeel van Aqaba's duikplaatsen ligt in het park.

Aqaba heeft meer dan tien commerciële duikcentra. De populairste werken samen met de accommodatie nabij het Aqaba Marine Park. Betrouwbare namen zijn Front Line Heaven, Darna Divers Village Beach Hotel, Bedouin Garden Village en Bedouin Moon Village. Vanuit de duikcentra wordt op maar liefst 25 locaties in de Golf van Aqaba gedoken.

- AQABA MARINE PARK, South Beach Highway Street

Berenice Beach Club

De luxehotels ten noorden van het centrum en die van Tala Bay op 20 km ten zuiden van Aqaba beschikken over eigen stranden en vaak ook haventjes en duikcentra. Een aantal hotels dat niet zelf over een strand beschikt, biedt